

GEMERTENAREN IN FRANSE DIENST

door Ad Otten

Toen op 19 januari 1795 ook in Amsterdam de zogenaamde vrijheidsboom werd geplant ten teken dat - dankzij de hulp der vrije Fransen - ook daar Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap zijn intrede had gedaan, werd door Pieter Uylenbroek aldaar een tekstboekje uitgegeven waarmee men uit volle borst de nieuw aangebroken tijden kon bezingen:

Ras zal onze vloot zich paren
Met der Franschen watermagt
Ras zend Neerland op de baren
Duizend kielen rijk bevragt
Want de Vrijheid kiest dit oord
Zij brengt vlijt en welvaart voort

Niet alleen de mensen hier maar ook de Fransen waren in hun sas met de nieuwe bondgenoot. De nieuw gevestigde Bataafse Republiek zou niet meer worden dan een vrijheid en onafhankelijkheid in naam.

Er was een aanvallend en verdedigend verbond met Frankrijk, dat tegenover Engeland meteen al gold. En bij het Haags Verdrag van 16 mei 1795 werd niet alleen overeengekomen dat de Republiek 100 miljoen guldens in contanten moest betalen als vergoeding van de oorlogskosten ter bevrijding van de "Bataaven", maar ze moest bovendien 12 linijschepen, 18 fregatten en de helft van haar zee- en landtroepen ter beschikking stellen van Frankrijk. De Bataafse land- en zeemacht, voor zover bestemd tot samenwerking met Frankrijk zou bovendien onder het bevel komen staan van Franse generaals of opperofficieren.

Staats-Vlaanderen, Venlo, Maastricht en het Land van Overmaas (Zuid-Limburg) moest aan Frankrijk worden afgestaan. Vlissingen kreeg een Frans garnizoen en bij vijandelijkheden aan de Rijnkant of in Zeeland zouden ook Den Bosch, Grave en Bergen op Zoom een Franse bezetting krijgen. Maar liefst 25

duizend Franse soldaten zouden in de garnizoenen der Bataafse Republiek verblijven en door haar moeten worden gekleed, verzorgd en gevoed (1).

Het Trojaansche Paard binnengehaald.

Spotprent op het inhalen der Franschen.

Een spotprent uit die dagen liet zien hoe men met de Franschen hier het Trojaanse paard had binnengehaald.

Die toestand bleef min of meer zo tot en met de periode 1806 1810 van het Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon. In het gemeentearchief van Gemert bevindt zich een brief, gedateerd 5e Herfstmaand 1809 van het Landdrostambt van Brabant aan het gemeentebestuur van Gemert (2) waarin wordt geschreven "dat zonder uitzondering alle jongelingen die den ouderdom van 16 jaeren hebben bereikt, welke zelve onmiddellijk of wier ouders eenigen onderstand uit eenige hoegenaamde armenkassen genieten, naar de militaire etablissementen behooren te worden opgezonden."

De periode was aangebroken waarin de macht van Napoleon langzaam ging afbrokkelen en waarin zijn behoefte aan militairen almaar groeide.

Na de inlijving van het Koninkrijk Holland in 1810 bij het Franse Keizerrijk zouden de Nederlanders dan ook pas goed worden meegesleurd in het militaire debacle dat Napoleon tegemoet ging. De conscriptie werd ingevoerd, één van de vele systemen uit de tijd van Napoleon, die de kleine Keizer meer dan een eeuw zou overleven. De conscriptie (= loting voor militaire dienst) zou in Nederland zelfs gehandhaafd blijven tot aan de tweede wereldoorlog. De conscriptie werd bij de

ingelijfd.

Op verschillende plaatsen rees wel verzet tegen deze uittocht van jongemannen maar het verzet werd zwaar bestraft. Na opstootjes in Amsterdam werden daar op 11 april 1811 de lotelingen in victorie teruggevoerd in de stad. Desalniettemin verlieten met uitzondering van 9 deserteurs reeds twee dagen later de opnieuw opgeroepen lotelingen de stad en de schuldigen, de aanstichters en medeplichtigen aan de rellen werden in hechtenis genomen en zwaar bestraft. Drie van hen kregen zelfs de doodstraf. Het verzet leek gebroken en dat zou pas weer aanwakkeren na de terugtocht uit Rusland in de winter van 1812. Zelfs voor de Hollandse Departementen, een zo klein deel van het grote Keizerrijk was het niet mogelijk het aantal slachtoffers van de Russische veldtocht nauwkeurige te becijferen. 15.000 Nederlanders op een totaal van een half miljoen (?) zouden aan de opmars van "de grande armée" hebben deelgenomen en daarvan hebben het er maar weinig van na kunnen vertellen.

Hoeveel Gemertenaren er precies zijn gevorderd om de Keizer te dienen, ook dat blijkt niet zo eenvoudig vast te stellen. In het gemeentearchief van Gemert zijn een drietal conscriptielijsten, die van geboortigen uit 1789, 1792 en 1793, aangetroffen. Slechts op één van die lijsten (de eerstgenoemde) is later met de hand bijgeschreven achter een viertal namen: 'parti' (vertrokken).

Op het aanplakbiljet (zie volgende pagina) kan men in zowel het Nederlands als het Frans lezen dat op 11 januari 1811 per Keizerlijk decreet was bepaald dat onder meer het Departement Bouches du Rhin, waartoe Gemert behoorde, 500 manschappen zou moeten leveren. Het Departement beschikte dat die mannen zouden worden gefourneerd uit de lichten 1809 en 1810. Van die 500 zou het Kanton Gemert 28 manschappen moeten leveren en wel van elke lichting 14 stuks (3).

Het getal der valide manschappen uit het 'depot van de klassen 1809 en 1810' over het gehele Departement bedroeg in totaal 2516 manschappen. Dat betekende dus dat 1 op 5 dienst zou moeten nemen in het Franse leger.

Op 14 augustus 1811 tekende Francois de Kesschiette van Havre als burgemeester van Gemert de namen op van 35 Gemertse ingezetenen, allen geboortig van het jaar 1789 en samen uitmakende de klasse 1809. (N.B. Tot het Kanton Gemert behoorde behalve Gemert ook Boekel, Uden en St. Anthonis. En voor het gehele Kanton werden meer dan 100 lotelingen geregistreerd.)

Van de 35 Gemertse jongemannen werden er 25 goedgekeurd voor de dienst. Van de 10 uitvallers was er één vermoedelijk dood, één al meer dan 4 jaar zoek, één kreeg er vrijstelling omdat zijn vader ouder was dan 75 jaar en een ander omdat ie geestelijke was. Dan was er nog één die aan de loterij wist te ontsnappen door kort van tevoren in het huwelijksshootje te stappen. Vijf jongemannen werden afgekeurd vanwege hun lichamelijke toestand en wel vanwege een doorlopend etterend oor, een scheef gegroeid bekken, twee zakbreuken waarvan er één genoemd werd 'très volumineuse', en dan was er nog één persoon die onder de maat was (4).

Zoals hiervoor al werd geschreven is achter 4 namen met een latere hand bijgeschreven 'parti'. Dat waren Gerard van den Eijnden geboren 1.5.1789 van beroep wever, Johan van Kessel, geboren 13.10.1789 van beroep boer, Peter Verschuieren, geboren 15.1.1789 van beroep boer en Adriaan van Zeeland, geboren 12.8.1789 van beroep arbeider. Zij hadden er zich in geloot en in de loop van 1811 zijn ze in Gemert weggegaan.

Wanneer we er van uitgaan dat van de lichtingen 1808, 1810, 1811, 1812 en 1813 eenzelfde getal Gemertenaren zich in Franse dienst moest begeven dan komen we tot de conclusie dat er in totaal een 25tal Gemertenaren in het voetspoor van Napoleon door Europa heeft gezworven. Zeker is dat de Fransen ook na 1811 nog manschappen van hier hebben gevorderd, want in september 1812, dus nog voor hij Moskou was binnengetrokken had Napoleon een nieuwe lichting uitgeschreven waarbij hij uit de Nederlandse Departementen over de klasse van 1811 een contingent vorderde van 3071 linietroepen en 707 man voor de Nationale Garde. Teruggekeerd uit Rusland (zonder soldaten!) eiste hij bij decreet van 24 januari 1813 dat de volgende loting welke 3 maanden later moest gebeuren onverwijld zou plaatshebben. De Nederlandse Departementen zouden toen opnieuw 3600 manschappen moeten leveren.

Terwijl de verhalen over de brand van Moskou, de barre winter in Rusland en de verschrikkelijke overtocht over de Berezina van mond tot mond gingen, moesten de Gemertenaren die geboren waren in het jaar 1792 zich melden op het gemeentehuis. Geen wonder dat door al die verhalen over onnoemelijk leed, ellende en ontbering 21 van de 37 Gemertenaren die zich moesten inschrijven voor de loting op 15 februari 1813, dat die te kennen gaven aan één of ander lichamenlijk gebrek te lijden of een andere smoes hadden waarmee ze hoopten buiten de loterij te kunnen blijven.

Het zal met de gezondheidstoestand van de Gemertse jongemannen dan ook wel niet zo slecht gesteld zijn geweest als de conscriptielijst van 1812 wel doet vermoeden. Achter opgegeven gebreken als gezwollen klieren, kortademig, scrofuleus, slecht-ter-been en reumatiek vinden we dan ook in ander handschrift toegevoegde opmerkingen als 'capable'.

Noch op de lijst van 1812, noch op die van de conscriptie van 1813 is aangegeven wie er zich inschreef. Wel zijn uit deze bronnen nog een aantal namen te achterhalen van Gemertenaren die al bij de Keizer dienden. Zes jongemannen geven namelijk op dat ze al een broer in dienst hadden omdat ze meenden dat ze om die reden niet mee hoefden te loten.

Het waren Antonius van Zeeland, Hubert Manders, Adriaan Groenewald, Petrus van de Sanden, Petrus Werts en Willem van den Berg die een broer 'en activité' hadden. Antonius van Zeeland was een broer van de al eerder genoemde Adriaan van Zeeland, zodat het getal Gemertenaren waarvan met zekerheid bekend is dat ze bij Napoleon dienden stijgt tot 9. Mogelijk dat uit andere bronnen ook de namen van de Gemertenaren uit de jaren 1812 en 1813 nog bekend worden. Behalve degenen die voor hun nummer in dienst moesten zijn mogelijk ook nog Gemertenaren als vrijwilliger naar Frankrijk vertrokken.

Over de lotgevallen van de Gemertenaren in Franse dienst is tot op heden helemaal niets bekend. Kwamen ze om op de slagvelden bij Austerlitz of bij Leipzig? Of stierven ze in de barre Russische winterkou aan de Dnjepr, de Moskwa, of de Berezina? Wie zal het zeggen ....

Nadat Napoleon in oktober 1813 bij Leipzig was verslagen, maakte Nederland zich een maand later los van Frankrijk. De Keizer werd door zijn overwinnaars achterna gezeten tot in Frankrijk. In mei 1814 zette Napoleon voet aan wal op het eiland Elba, het hem toegewezen verbanningsoord. In de lente en zomer van 1814 kwamen degenen die de Franse dienst hadden overleefd druppelsgewijs terug in hun vaderland. Onder hen was tenminste één Gemertenaar. Meer daarover in het hierna volgende artikel: "De lotgevallen van een Gemertse generaal".

BRONNEN:

- (1) Hendr.C.Difereë, Het gedenkboek 1813, Amsterdam 1913.
- (2) Gemeentearchief Gemert - dossier Conscriptie 1809-1813.
- (3) origineel exemplaar bevindt zich in Gemeentearchief Eindhoven (kopie op ware grootte in verzamelingen Heemkamer- Ruyschenbergstr.3b, Gemert)
- (4) De lijsten waarop de lotelingen worden ingeschreven blijken met name voor de genealogen een schat aan gegevens te bevatten. Signalementen, beroepen en soms de meest curieuze "afwijkingen".